

Vicent SIMBOR (ed.), *Joan Fuster: relacions personals, relacions literàries*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2006, 144 pp.

La Càtedra Joan Fuster, de la Universitat de València, ha publicat, en un volum de 144 pàgines, les intervencions dels participants en la III Jornada Joan Fuster, que va tenir lloc a Sueca el 10 de novembre de 2005 amb el títol genèric «Joan Fuster. Relacions personals, relacions literàries». El recull, editat i introduït per Vicent Simbor, aplega les aportacions que hi van fer Albert Manent, Rosa Maria Delor, Santi Cortés, Xavier Pla i Josep Iborra. I amplia, amb la solvència que calia esperar d'una càtedra universitària com la Joan Fuster —amb la garantia dels noms i els cognoms apuntats—, el fèrtil rastre de publicacions que, des de la defunció de l'assagista, va aportant llum sobre l'univers fusterià.

Ja s'entén, d'entrada, que un títol com el que encapçala aquest recull respon, més que res, a l'estratègia d'ajuntar en un mateix llibre textos més o menys heterogenis, amb extensions dissemblants, interessos temàtics dispersos i perspectives metodològiques també variades. Efectivament, hi ha ben poc en comú entre les aproximacions que aquests cinc estudiosos fan ací a la figura i l'obra de Fuster. Tanmateix, la asimetria dels enfocaments no solament no afecta la consistència unitària del volum sinó que, als ulls del lector, acaba aportant, fins i tot, punts de diversitat que acaben agraint-se si s'opta, com ha estat el nostre cas, per un *consum lineal* —de principi a fi— del producte.

Després del davantal introductori del professor Simbor —amb l'habitual justificació que se sol fer en aquests casos—, trobem, encetant el volum, l'aportació d'Albert Manent, sobre «Joan Fuster: relacions amb l'exili i amb la Barcelona cultural de la segona postguerra». El document, d'una dotzena de pàgines, no solament dibuixa amb línies esquemàtiques i precises quin era el panorama literari català —a Barcelona, a València, en l'exili— en què va esclatar l'anomenat *fenomen Fuster*: aporta també pinzellades significatives respecte dels ponts que, a poc a poc, van anar construint-se

entre l'homenot de Sueca i els intel·lectuals que mantenien una certa activitat —una activitat certa— a l'exili; testimonia, de més a més, la manera com es va anar gestant el nodridor cordó umbilical que, des de Barcelona, acabaria alimentant les esperances, els projectes i les il·lusions —els textos— que Fuster covava a sa casa del carrer Sant Josep. Ningú no descobrirà la Mediterrània si evidencia que, al costat de l'anomenat grup Torre, la connexió de Fuster amb l'exili català i els contactes establerts amb els prohoms de la cultura catalana a Barcelona són factors absolutament fonamentals per a entendre com, quasi enmig del no-res, va poder emergir a la Ribera una figura de la talla de Fuster. Però l'aportació de Manent té, ultra la virtut de la claredat, el valor impagable del testimoniatge directe, en primeríssima persona: la documentació, des d'una talaia pròxima i privilegiada, dels fets, els personatges i les relacions —personals, literàries— que acabarien influïnt decisivament la història més recent de les lletres valencianes.

Si la singular testimoniança de Manent és l'aperitiu que obri el recull, podríem dir que l'extens article de Rosa Maria Delor, «Contribució a les relacions literàries entre Joan Fuster i Salvador Espriu (1959-1961)» —les vora 70 pàgines següents—, n'és el plat fort. I és que l'aportació de Delor, efectivament, assumeix un valor nuclear en el recull: no solament en termes quantitius, sinó també per l'interés del tema tractat. Fet i fet, Salvador Espriu és un nom ineludible per a qualsevol balanç del que ha donat de si la literatura catalana del segle xx. I Fuster, d'intuïcions esmoladíssimes per a aquestes coses, n'era ben conscient mentre en seguia la trajectòria. Ho demostra, sense anar més lluny, un fet anecdòtic: en la crítica corrosiva i dilapidant que el suecà destil·la a tort i dret en els seus aforismes (amb «la *bilis* com a ingredient estilístic», que diria Vicent Salvador), només n'ixen indemnes Montaigne, Russell i el nostre Espriu, el qual, segons l'homenot de Sueca, «ha intercalat una mica de semitisme enmig d'una literatura amb tantes pretensions hel·lèniques». Resseguir la relació personal i literària entre Fuster i Espriu és un exercici complex i difícil, que requereix una més que notable amplitud de mires, entre altres coses perquè, amb les seues múltiples derivacions, abraça tota una panoràmica del bo i millor en la literatura catalana de la segona meitat del xx. I Delor, després d'exhumar la copiosa documentació sobre el tema que hi ha a l'abast (amb una atenció particular, ben productiva, a les fonts epistolars), reïx a mostrar-nos tots els colors i els matisos de l'admiració recíproca insubornable entre tots dos escriptors, així com també la complexitat i la no menor gradació de tonalitats que se'n va produir en l'amistat, des de la primera memorable trobada (el Premi Ausiàs March

de Gandia, de 1959, en què Pere Quart veuria premiades les seues *Vacances pagades*), fins al trencament definitiu, el 1977, quan en una targeta —com observa l'autora, «l'única en què abandona el tractament de vós i adopta el vostè»—, el sinerenc escriu, literalment, «no el molestaré mai més», cosa que efectivament compleix.

Delor, especialista en Espriu —no debades ha posat ja en circulació quatre sòbries monografies sobre l'autor de *La pell de brau*—, proposa diferenciar les etapes següents en la particular relació que l'intel·lectual català i el valencià van mantenir: la del primer contacte, arran de del Premi Ausiàs March (1959-1960); la de la col·laboració crítica de Fuster en l'obra d'Espriu (1960-1968); la de la polèmica entre Fuster i Ferrater a propòsit d'Espriu (1968-1972); i, finalment, la dels distanciaments, els buits epistolars i la ruptura definitiva (1972-1985). Tanmateix, en el treball ací publicat, els esforços hermenèutics i interpretatius acaben cenyint-se, únicament, a la primera de les quatre etapes proposades: la dels inicis en la coneixença personal. Els qui vulguen sadollar les inquietuds que Delor desperta sobre tan irregular relació —s'ha d'advertir, per a no frustrar expectatives— hauran d'acudir a uns altres treballs de l'autora. Tanmateix, només en aquesta primera etapa de 1959, els contactes entre Espriu i Fuster proveeixen el material suficient per a sucra un pa: hi ha pretext suficient per a parlar —com és el cas— de l'ascendència generacional de Carles Riba, de les relacions entre la literatura catalana i la castellana (les relacions entre escriptors emblemàtics d'una cultura i l'altra), dels cèlebres Congressos de Poesia (el 1952 a Segòvia, el 1953 a Salamanca i el 1954 a Santiago de Compostel·la), de les prolongacions de l'estètica noucentista, de l'obra i els posicionaments ideològics assumits per Espriu i Fuster en aquells anys crucials per a les respectives trajectòries... I d'un llarguíssim etcètera, que fa més que recomanable el text de Delor a qualsevol persona interessada no solament en els dos homenots protagonistes, sinó, en general, a tots els qui vulguen visitar l'ambient literari —literari, polític, social, cultural, etc.— que es respirava a casa nostra en les darreries dels cinquanta. I això, amb l'al·licient d'una prosa salpebrada amb la inclusió d'un fèrtil anecdotari referit al tracte personal entre els dos escriptors imprescindibles.

Per la seua part, Santi Cortés —responsable de la tercera de les veus que integren aquest polifònic volum— mira de respondre tres preguntes essencials per a millor entendre les interdependències entre Joan Fuster i Manuel Sanchis-Guarner: a) «què pensava i què escrigué Joan Fuster sobre l'obra de Manuel Sanchis-Guarner?»; b) «Quines influències rebé de *La llengua dels valencians*?»; i c) «Quins altres llibres del filòleg despertaren l'interés de l'escriptor de Sueca?». Cortés, que per mèrits pro-

pis s'ha fet un nom de prestigi tant entre els estudiosos de l'assagista (recordem, per exemple, l'edició de *Textos d'exili*, l'estudi sobre «Joan Fuster en *Pont Blau*» o el treball introductor i a la correspondència amb «Agustí Bartra i altres noms de l'exili americà») com entre els del filòleg (seu és el monogràfic *Manuel Sanchis Guarner (1911-1981): una vida per al diàleg*, editat per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana el 2002), aporta llum sobre la recepció que Fuster va fer allà per l'any 1939 de la primera edició de *La llengua dels valencians* (1933) i les conviccions que aquest emblemàtic treball —«catequístic», en valoració del mateix Fuster— inspirarien per als futurs posicionaments lingüístics de l'assagista suecà. De la mà de Santi Cortés resulta certament apassionant resseguir l'aventura de la reedició d'aquest llibre —una reedició estratègicament revisada—, que el mateix Fuster impulsaria i propiciaria el 1958 i que es va fer realitat el 1960. Al final de la correguda, com el mateix Cortés reconeix, l'olfacte fusterià per a identificar mancances i promoure iniciatives es demostra ací —els anys acabarien ratificant-ho— singularment eficient. I és que no podem sinó compartir ací el criteri d'aquest estudiós: «No s'equivocava Joan Fuster, *La llengua dels valencians* ha estat un llibre bàsic en la formació idiomàtica i nacional de moltes generacions de valencians. Ell hi ha contribuït perquè va afavorir-ne la segona edició en moments força oportuns, els anys seixanta en què els joves més inquietos delejaven conèixer llur país. Així mateix va influir perquè Sanchis es definís, donés nom a les coses, clarifiqués els objectius». Si significatiu respecte de la fèrtil relació amb Sanchis-Guarner resulta aquest episodi en què Fuster —és una manera de parlar— rescata, relança i posa al dia *La llengua dels valencians*, no menys reveladors són els eloqüents documents que Cortés desenterra sobre la càlida acollida que l'assagista va dispensar al lingüista quan aquest va publicar els tres volums d'*Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. El protagonisme evident de Fuster en la consagració i la revitalització —la *recuperació*, si volguérem dir-ho així— de Sanchis-Guarner després de la Guerra Civil, se'ns presenta així com un fet demostrat. I aquest impuls es podria ben bé afegir a la insigne nòmina de *fenòmens literaris* que, d'una manera o una altra, va propiciar el pensador de Sueca: una nòmina de la qual no caldria excloure noms com el de Mercè Rodoreda, Enric Valor o Vicent Andrés Estellés.

Pel que fa al text de Xavier Pla, «La triangulació assagística contemporània: Ors, Pla i Fuster», trobem, amb el rigor i l'amenitat que caracteritzen els treballs del professor gironí, una aproximació d'urgència als tres pesos pesants de l'assaig català durant l'anterior centúria. Poca broma, per tant... Si el viatge intel·lectual proposat

ací per Pla s'inicia amb una reflexió sobre els límits imprecisos d'això que convenim a denominar *assaig* —una reflexió que apel·la a Lukács, Benjamin, Adorno, Starobinski i, sobretot, Musil—, ben prompte s'endinsa pels seductors i fèrtils viaranys que transiten entre el periodisme i la literatura, els perfils dels quals s'insinuen darrere d'una constatació tan evident com la següent: «A Catalunya, els assagistes s'han format en els diaris. El periodisme ha estat una veritable escola d'estil i de pensament per a autors com Eugeni d'Ors, Josep Pla o Joan Fuster. Crec que d'aquesta triangulació, d'aquests tres noms, apareix la millor tradició assagística catalana contemporània». Com que la creença apuntada per Pla és, per descomptat, de fàcil subscripció, resulta altament recomanable atendre les consideracions que, per continuar, fa respecte de les «ambivalències intel·lectuals» del *Glosari* d'Ors, les curioses impressions d'aquest davant la publicació completa dels *Essais* de Montaigne, la polivalència genèrica —la multiplicitat de funcions— que observem en *La Ben Plantada*, les reflexions que el periodista, moralista i assagista planteja sobre el concepte d'assaig i sobre la figura de l'assagista, etc. En definitiva: sobre quina mena de veu assagística troba el lector en els textos orsians.

Eugeni d'Ors és, per dir-ho així, la font on beuen l'adolescent Josep Pla i el jove Fuster: el substrat que permet entendre els prodigiosos constructes literaris que el palafrugellenc i el suecà van acabar bastint —l'últim, a partir del model i de la base evidentíssima del primer. I l'exercici planià (de l'altre Pla volem dir ara, el Xavier) consisteix tant a rastrear aquestes filiacions primàries —el reconeixement de deutes, les concomitàncies estilístiques entre Pla i Fuster, la distància que tots dos estratègicament preserven respecte del posat intel·lectual i l'artifici retòric del *noucentisme* orsià—, com l'ascendència comuna a tots tres que indiscutiblement va exercir, directament o indirecta, l'allargassada ombra de Montaigne.

Aquesta última figura, la de Montaigne, és la que centra precisament el text amb què Josep Iborra tanca el volum. «Fuster i Montaigne», n'és el títol concís i directe. I les reflexions, naturalment, graviten al voltant de la devoció explícitament confessada que l'escriptor de Sueca professava envers l'autor dels *Essais* i la seua família intel·lectual: «una vella, afable, corrosiva companyia». Què uneix i què separa Fuster de Montaigne? Aquesta és la difícil pregunta retòrica que Iborra es proposa contestar en el seu paper. I a l'hora de perfilar-ne la relació de parentiu posa en contrast les afirmacions en què l'un i l'altre decideixen autopresentar-se, «amb la decisió radical de ser el que són com a individus concrets». Després, resulta indefugible tractar concomitàncies com

la inclinació a realitzar operacions d'autoconeixement, la propugnació d'un escepticisme *practicant* i *moderat* que «recorre en última instància a la raó i l'experiència», la renúncia metòdica a qualsevol tipus de doctrina sistematitzada, l'activació d'un determinat sentit crític, etc. Quant a les dissemblances, Iborra explora una via que resulta de particular interès: mentre Montaigne restringeix l'aplicació del sentit crític al que anomena «jurisdicció privada» de la raó i es mostra conservador —pragmàtic, si es vol— en la «jurisdicció pública», Fuster no renuncia, ni de bon tros, a posar en pràctica el seu *mètode* també en l'esfera dels afers públics. «Es vol “agitador d'idees” i, per això, és una agent que vol intervenir en la *res pública*», escriu Iborra no exempt de raó. D'altra banda, l'abisme que separa el temps de Montaigne del de Fuster constitueix l'altre pol de distanciament entre les respectives obres. «En aquest punt —evidencia el crític de Benissa—, el factor «ciència» juga un paper molt diferent, oposat, en el pensament de Fuster i de Montaigne. Naturalment, aquest no podia tenir una idea de la ciència en el sentit modern». En canvi, «Fuster s'encara a una ciència ja constituïda com a tal, amb un potencial de coneixement tecnològic en contínua expansió, que està teixint l'entramat d'una nova civilització»...

Com es veu, el tema que inspira el text d'Iborra és dels que fetillen, per força, els qui d'una manera o un altra han sucumbit al efectes addictius d'aquest venerable gènere que és l'assaig. I no menys captivadors per als paladars que responen a tal perfil —ja ho hem vist— són les aportacions de Manent, Delor, Cortés i Pla. Així doncs, el conjunt del volum, tancada ja la contracoberta, deixa en boca tota una rica paleta de sabors: la sensació confortant que el fèrtil fil fusterià —el fil de les amistats literàries de Fuster—, posat a les agulles adients, continua tramant geografies imprescindibles, horitzons il·limitats.

JOAN BORJA
Universitat d'Alacant

Glòria CLAVERIA i Cristina BUENAFUENTES (eds.), *Germà Colón: les llengües romàniques juntes i contrastades*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona / Servei de Publicacions, 2005, 143 pp. [*Cuadernos de Filología* 5, Seminari de Filologia i Informàtica] [Acompanyat d'un CD-ROM, versió per a Windows XP: *Índex del lèxic estudiat en l'obra de Germà Colón*. Editat per Glòria CLAVERIA, Laura MUÑOZ, Marta PRAT i Joan TORRUELLA (ICREA-UAB)]

Fer ressenyes instrueix molt. Ho he sentit a dir algun cop al mestre que rep homenatge en aquest llibre, i que al llarg de la seva fecunda producció científica n'ha escrit un bon grapat. El *Recull de ressenyes* que clou la *Bibliografia de Germà Colón* (p. 137-143) i alhora el llibre que ací ressenyo, n'aplega exactament 79, entre 1951 i 2003. Amb la recensió d'aquesta petita miscel·lània d'estudis, que gira al voltant de la figura de l'insigne romanista i dels seus àmbits d'investigació predilectes, vull sumar-me al merescut homenatge que la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) li reté al gener de 2003.

El tretze de gener de 2003 es va celebrar a la Facultat de Lletres [...] una jornada que coincidí amb el seu nomenament com a doctor *honoris causa* [...] portava un títol, el mateix d'aquesta publicació, que reflectia fidelment l'esperit de la seva obra i els seus estudis, *Germà Colón: les llengües romàniques juntes i contrastades*

(p. 7 de la Presentació)

Títol que molt probablement s'haurà inspirat en el d'un llibre anterior del mateix Colón (*El español y el catalán juntos y en contraste*, Barcelona, Ariel, 1989). Espanyol i català, doble estimació i dedicació de Germà Colón, dins del món romànic, de la qual es fan ressò alguns col·laboradors en aquesta altra obra: així, Irene Andrés-Suárez (p. 22) i Amadeu-J. Soberanas (p. 93). Els textos corresponents a les conferències impartides en aquella jornada d'homenatge constitueixen la primera part del llibre (pp. 1-88).

La segona (pp. 91-107) acull els discursos pronunciats en la cerimònia d'investidura del professor Colón, celebrada el dia 15 de gener. Concretament, la *laudatio* per part del seu padrí, Amadeu-J. Soberanas, i la lliçó de Colón.

La tercera part, la ja esmentada *Bibliografia de Germà Colón* (pp. 111-143), va a càrrec d'Amadeu-J. Soberanas i Glòria Claveria i dóna una idea de la dimensió científica del romanista castellanenc: 25 llibres (pp. 111-113), 256 articles (pp. 113-136), 79 ressenyes (pp. 137-143), si no m'he errat en el recompte. Torno ara amb un xic més de detall a les parts primera i segona.

Enceta la primera part Irene Andrés-Suárez (Universitat de Neuchâtel), amb una contribució («Germà Colón: breve semblanza», pp. 11-25) dividida al seu torn en tres apartats: 1. *Datos biográficos*, que recorre algunes fites en la vida de l'homenatjat, des de la seva naixença (1928) a Castelló de la Plana: així, els seus estudis universitaris a Barcelona, la posterior estada a Lovaina (on coneix la seva futura esposa) i Zuric, l'arribada a Basilea (1954) —la seva ciutat d'adopció—, la profitosa col·laboració amb Walther von Wartburg en el *FEW* (1954-1964), l'arrelament a Basilea i al món univer-

sitari de Suïssa, els múltiples homenatges científics de què ha estat objecte (i que han precedit el que motiva la present ressenya), el refermament dels lligams amb la terra mare que ha suposat la «Fundació Germà Colón», creada el 2001 per la Universitat Jaume I de Castelló (on, segons l'autora —p. 14—, aniran a parar la biblioteca personal i els monumentals fitxers del filòleg), la presència constant de la seva esposa, Marie Louise, sobre la qual escriu (*Para la història del léxico español*, 2002, p. 16; reproduït ací a la p. 15): «Ya entregado este prólogo, he tenido la gran desgracia de perder a mi mujer, la que durante más de cuarenta años ha sido esposa, compañera y apoyo constante [...]». En el vessant familiar, ha trobat l'ocasió de col·laborar científicament amb el seu únic fill (p. 16).¹ D'altra banda, és ben conegut el seu antagonisme amb Joan Coromines, al qual Irene Andrés-Suárez dedica un parell de pàgines (16-18). Dins l'apartat 2. *Su magisterio* (pp. 18-20), apareixen noms de força anomenada en la romanística: alumnes de Colón, com ara Rolf Eberenz, Beatrice Schmid, Michael Metzeltin o Curt Wittlin. Dins l'apartat tercer (*Las grandes líneas de trabajo de Germán Colón*, pp. 20-25) assenyala l'autora, a part de la inicial afecció per la dialectologia del Colón més jove, tres camps prioritaris d'investigació: *a*) l'etimologia i la història del lèxic, *b*) la lexicografia, i *c*) l'edició de textos (així com llur crítica i interpretació). Destaca, entre altres facetes, la d'hispanista i catalanista, totes dues compreses dins la de romanista; el treball al *FEW* amb «le Patron» Wartburg; el coneixement filològic de la matèria primera, de la bibliografia pertinent; l'autoexigència i el rigor, el talent personal, l'avidesa de saber.

«El galateo de Giovanni della Casa y sus traducciones, fuente de contrastes léxicos» (pp. 27-49), de Cesáreo Calvo Rigual (Universitat de València), segueix l'estela d'un dels camins investigadors traçats per Colón, el de l'estudi contrastiu del lèxic a partir d'una obra literària i les seves traduccions. Dins del marc del *Proyecto Boscán* (www.ub.es/boscan) aquest autor aborda el *Galateo ovvero de' costumi* de Giovanni della Casa i les seves traduccions: quatre llengües en contrast (italià com a referent de l'original, més castellà, francès i llatí; amb dues versions en cadascuna de les dues darreres llengües) li permeten a Cesáreo Calvo reivindicar la utilitat d'aquest tipus d'exercici filològic. Examina els condicionants que determinen la selecció lèxica o els

1. «La enseñanza del latín en la baja Edad Media. Estudio y edición sinóptica de las *Variationes latinas de Fliscus con sus correspondencias en italiano, español, catalán y francés*», en col·laboració amb Andrés Colón, Madrid, Gredos, 2003 (citada *in extenso* a la p. 113).

lexemes preferits en cada llengua. Aporta retrodatacions de mots en castellà respecte de les dates del *DCECH* (Coromines/Pascual) o del *CORDE*. Estudia també la menor proporció de sufixos en castellà a partir del model italià *-issimo* i els representants culte (*-bile*) i popular (*-vole*) del llatí *-BILIS*, tot estenent la comparació a la traducció que Boscan fa del *Cortesano* de Castiglione.

«La llengua de dins i de fora de la caverna» (pp. 51-68), de Josep M. Nadal (Universitat de Girona), tracta de com es concreta la representació de la realitat en la història lingüística, particularitzada en el camí que duu del llatí a les llengües romàniques. Interroga, desfa tòpics, planeja sobre qüestions com oralitat i escriptura, cohesió interna i diferenciació externa, homogeneïtat i pluralitat. Àdhuc planteja la possible efectivitat de l'acció política: «És el que intenta de fer, per exemple, l'*Academia de la Llingua Asturiana*. I és el que intenta impedir, amb la col·laboració de les universitats, l'Estat Espanyol. I per això el mapa de les llengües romàniques sempre és provisional [...]» (p. 68). Crec que això té prou a veure també amb el que jo anomeno «diversitat lingüística i diversitat dels lingüistes».

«El largo camino hacia el conocimiento en *Las coplas a la muerte de su padre* de Jorge Manrique» (pp. 69-88), de José Antonio Pascual (*Real Academia Española*), indaga en la geminació sinonímica de *recordar* y *despertar*, abans i després de *Las Coplas* i el seu conegut inici; *recordar* com a primer moment del despertar; la condició gramatical inacusativa o factitiva del corresponents verbs; entre altres aspectes semàntics i onomasiològics, en un text desbordant d'erudició i documentació.

Dins de la *Part II*, el padrí (Soberanas) dona la benvinguda al nou fill acadèmic (Colón) a l'Alma Mater (la UAB), i fa un altre repàs (més concís) a la seva trajectòria vital i acadèmica: «Presentació de Germà Colón» (pp. 91-96). Finalment aquest pren la paraula per oferir-nos una lliçó de romanista: «Fons romànic d'alguns refranys hispànics» (pp. 97-107), que ressegueixo amb més deteniment.

«Voldria ací indicar breument un possible camp d'estudi en la paremiologia comparada de les llengües neolatines [...]», escriu a la p. 98. Se centra després en els *Adagia* d'Erasmus de Rotterdam (1500) i en uns «plagis» de l'aragonès Lorenzo Palmireno (1560) i del lexicògraf portuguès Jerónimo Cardoso (1570); així, pel que fa al primer, *veure la randa als peus* (al Tirant) → *la randa va a los pies* (a Palmireno) [aclareix que *randa* és 'ornament dels vestits']. A continuació ofereix diverses correspondències romàniques per al llatí *Currus bouem trahit: Començar la casa pel terrat / per la teulada; Comenzar la casa por el tejado; Mettre la charrue devant les boeufs; Mettere l'aratro*

davanti ai buoi. Aquestes dues darreres fórmules, del francès i de l'italià, troben també un paral·lel espanyol: *Poner el carro delante de los bueyes*. La imatge del carro davant dels bous ja hi era, als antics grecs (com Llucià de Samòsata), i es dona igualment en anglès ([to] *Put the car before the horse*).

Un altre refrany, ara tret del Lazarillo de Tormes (*Escapé del trueno y di en el relámpago*), l'expressa Palmireno així: *La sardina de Blanes que por huyr del fuego dio en las brasas*; i abans, Erasme, amb la coneguda sentència clàssica: *Evitata Caribdi in Scyllam incidere*. Doncs bé, Colón troba aquella parèmia de «la sardina de Blanes [...]», extensió de la coneguda dita *fugir del foc i caure* (o *donar en*) *les brasas*, en un text català de terres valencianes ja el 1415. També en altres textos poc posteriors, igualment a terres de València, així com en altres parts del domini lingüístic (Rosselló, Igualada). Ja que l'assonància *Blanes/brasas* no es dona en castellà, la parèmia en qüestió haurà de ser d'origen català, ben documentada al segle xv. Ara bé, la registren també diversos reculls de refranys castellans abans i després de Palmireno: els *Refranes famosísimos y provechosos glosados* (Burgos, 1509), Pedro Vallés (Saragossa, 1549), Gonzalo Correas (1627). «La dita encara sembla existir [en català]», apunta Colón (p. 105), que remet al DCVB (s. v. *Blanes*): *La sardineta de Blanes, fuig del foc i cau a les brasas* (sense documentació). I afegiré jo que la inclou igualment Farnés (1998, VII: 855) [S 432],² sota l'entrada: *Sardineta de Blanes, que fuig del foc i cau a les brasas*; amb altres variants, una de les quals concorda amb la del *Refranero geográfico español* de Vergara (19862 [1923]: 165):³ «La sardineta de Blanes fuig del foc y cau a les brasas».

Un tercer exemple porta l'autor a un cert refrany italià: *L'hospite è come il pesce, dopo tre giorni puzza*; amb correlats romànics com el francès antic (*De hoste et de pluie après terz jur ennuie*), català (de Menorca: *Hostes i peix menut, al cap de tres dies put*),⁴ castellà de diverses èpoques (*El pez y el huésped al tercer día hieden*; vegeu a més la meua nota 4). La mateixa mena de proverbi existia ja en llatí (el trobem a Plaute), el

2. Sebastià Farnés, *Paremiologia catalana comparada*, edició a cura de Jaume Vidal Alcover, Magí Sunyer i Josep Lluís Savall, amb la col·laboració de Josep M. Pujol, Barcelona, Columna (1992-1998) [8 vol.].

3. Gabriel María Vergara Martín, *Refranero geográfico español*, Madrid, Librería y Casa Editorial Hernando, S. A., 1986 (2a ed.).

4. Vegeu novament Farnés (1996, V: 234-235) [H 884]: *L'hoste, com el peix menut, al cap de tres dies put*. Amb una desena de testimonis més en català, i una altra de refranys homòlegs castellans, i algun altre en italià i en portuguès.

recull Erasme, i es coneix en moltes altres llengües (neerlandès, alemany, anglès), que tampoc no escapen a la curiositat científica de Germà Colón.

El CD-ROM annex (*Índex del lèxic estudiat en l'obra de Germà Colón*), amb 46.619 registres, és tot un tresor lexical, una espècie d'arca immensa de mots estudiats pel romanista. Faig una prova amb *veranillo de San Martín*, que en un tres i no res em trasllada a la següent referència: «*El léxico catalán en la Romania*. Madrid: Gredos (Estudios y Ensayos 245), 1976; pàg. 236». I efectivament, trobo l'esmentada designació per aquest «estiu tardorenc» a la pàgina 236 de l'article «El concepto 'otoño' en catalán y su posición entre las lenguas romances» (pp. 223-239 del llibre). Juntament amb altres designacions basades en sants de tardor que s'empren per anomenar el conjunt de l'estació: San Miquel (29 de setembre), Tots-Sants (1 de novembre), Sant Martí (11 de novembre). El mes que acaba amb Sant Andreu, el saluden amb complaença molts refranys romànics: en castellà (*¡Dichoso el mes que entra con Todos los Santos y sale con San Andrés!*); en gallec (*¡Ditoso mes que entra con Santos e acaba con san Andrés!*); en asturià (*Dichosu mes qu'empieza en to los santos y termina 'n San Andrés!*); en català (*Ditxós mes de Déu, que comença amb Tots Sants i acaba amb Sant Andreu!*).⁵ Ni que sigui perquè el dia 30 de novembre (Sant Andreu) és el natalici de Germà Colón, m'ha semblat que pagava la pena d'oferir-li aquests refranys com a penyora de gratitud pel seu mestratge.

JOSÉ ENRIQUE GARGALLO GIL
Universitat de Barcelona

Neus REAL MERCADAL, *Les novel·listes dels anys trenta: obra narrativa i recepció crítica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, 418 pp.

Aquesta nova publicació de Neus Real correspon a la part central de la tesi doctoral *Dona i literatura en els anys trenta: la narrativa de les escriptores catalanes fins a la guerra civil* llegida l'any 2004. Un treball d'investigació de magnès dimensions, com podran observar els lectors dels dos volums que precedeixen l'actual: *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra* i *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra* (Publicacions de

5. Refranys transcrits amb fidelitat a les fonts respectives. Vegeu Miguel Correas Martínez / José Enrique Gargallo Gil, *Calendario romance de refranes*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 289.

l'Abadia de Montserrat, 2005 i 2006). Tot i que a la fi del treball, Real va abordar la figura exclusiva de Mercè Rodoreda, en aquesta secció, va centrar-se en les trajectòries personals i la narrativa d'autores com M. Teresa Vernet, Carme Montoriol, Rosa M. Arquimbau, Anna Murià, Aurora Bertrana i Elvira Augusta Lewi. Cal ressaltar la consideració que es fa d'aquesta darrera escriptora, en tant que ha estat la més desconeguda del grup generacional i a la qual, l'autora d'aquest estudi, ja li havia dedicat recentment un article en la revista *Els Marges* (primavera 2006). Un deute, sens dubte, pendent en la nostra historiografia i que ara, molt especialment en l'apartat que se li dedica, aconsegueix emmarcar-la en el seu context creatiu.

L'objecte d'estudi es concreta a partir d'una data, el 1925, en el qual es produeix, com destaca Real en la «Presentació», un punt d'inflexió en la història literària catalana: el debat entorn del gènere novel·lístic i l'inici de la seua represa. La participació de les escriptores analitzades esdevé una bona mostra dels canvis operats en la tradició literària del nostre país. El grup de narradores participen, doncs, d'un moviment global de recuperació de la novel·la en un curt període de temps, escapçat, sens dubte, per l'esclat de la guerra civil del 1936, tot i que algunes de les seues peces van ser publicades durant el conflicte.

L'interès del treball que ara presentem és complet, en tant que ens aporta una visió actualitzada i força minuciosa d'una generació d'escriptores la majoria de les quals —amb gairebé l'única excepció de Mercè Rodoreda— van desaparèixer de l'escena literària després del conflicte bèl·lic. En la majoria dels casos també perdien un reconeixement que uns anys abans havien aconseguit. En el cas de Rodoreda, ella mateixa s'encarregà de rebutjar els seus relats de preguerra. És per això que aquest estudi de Neus Real té una especial rellevància, en tant que contribueix a la consideració en l'actualitat d'unes obres sovint desconegudes i ignorades, tot i que tingueren en el seu moment un cert reconeixement. D'aquesta manera, la investigadora es planteja des de l'inici dos objectius ben clars: d'una banda, la defensa de la narrativa d'aquestes set autores com un exponent de la dinàmica literariocultural d'aleshores, amb el factor afegit de la condició de dones; d'una altra banda, l'anàlisi dels factors històrics, literaris, culturals, personals i col·lectius que van fer possible l'aparició d'aquelles figures dins de la literatura catalana contemporània.

No obstant això, Real avisa el lector sobre les possibles limitacions de l'interès de les obres analitzades. Així, s'adverteix que bona part del seu interès rau en la seua existència, això és, en el que representava cada obra com a contribució d'una dona

escriptora en el període de preguerra. Es tracta d'una narrativa força homogènia en la majoria de la qual és possible observar, per exemple, el tractament de la temàtica sexual sense haver acabat de resoldre els problemes que el gènere els plantejava. Segons Real, *Aloma* és l'única excepció d'aquest grup d'obres en referència al tractament idoni del gènere —una afirmació que, tot i la maduresa literària que representa aquest text, podem posar en dubte si tenim en compte la resolució final del conflicte.

Com hem explicat, un estudi com aquest era necessari en el panorama crític de la literatura catalana contemporània. Només teníem el precedent, de gran significació en el moment que va aparèixer, de l'assaig d'Anne Charlon (*La condició de la dona en la narrativa femenina catalana, 1900-1983*) publicat el 1990. Tot i les distàncies que Real marca sobre el treball anterior —una voluntat habitual de la investigadora en altres publicacions anteriors, pròpia de les convencions universitàries aplicades a l'àmbit de la recerca—, la voluntat divulgativa de Charlon va afavorir la recuperació d'unes autores que, durant la segona meitat del segle xx, havien estat silenciades. En aquesta ocasió, la investigadora opta per un estudi global del grup de narradores, sense entrar en anàlisis personalitzades que, segons la seua opinió, «haurien derivat en uns estudis particulars més informatius que interpretatius» (p. 9), per abordar la significació de les dones en la cultura i en la narrativa catalanes del període, com també l'aportació que hi van fer. Un criteri que, com és evident, pot donar uns resultats comparatius força suggerents, però que pot deixar de banda d'altres elements d'anàlisi més concreta sobre cadascuna de les autores. Tenint en compte la mancança d'estudis aprofundits sobre les narradores i les seues obres —amb l'excepció lògica de Mercè Rodoreda—, potser la investigadora podia haver trobat un punt intermedi entre els seus objectius metodològics i la necessitat crítica que se'n derivava.

Comptat i debatut, l'estructura resultant del treball és la següent: d'una banda, una primera part on s'estudia la producció narrativa de Vernet, Montoriol, Arquimbau, Murià, Lewi i Bertrana, i, d'una altra, un segon apartat on es té en consideració el ressò de les autores com a prosistes i la recepció de les seues obres. En tot cas, com Real explica, es combina l'anàlisi de la narrativa amb la seua recepció crítica. Un mèrit innegable que reforça l'interés del vast treball de l'estudiosa, que ha tingut en compte la totalitat de les proses d'aquestes autores, tant novel·les, com relats breus. Una voluntat minuciosa d'anàlisi que ella mateix comenta: «s'estudien les diverses tradicions de referència (els models en què es van emmirallar les escriptores), l'opció per determinades tendències creatives, el sentit que tenia adoptar-les, els punts de

contacte i les divergències de plantejament o de materialització literària, els canvis al llarg dels anys i la manera com foren avaluats els llibres» (p. 9-10). Uns objectius pretensiosos que són aconseguits al llarg de l'estudi. Una fidelitat a la hipòtesi inicial no sempre habitual en aquest tipus de treball d'investigació.

Amb una estricta distribució cronològica, l'estudiosa avança en l'observació de l'aparició de cada obra i de la seua recepció, per arribar al moment àlgid que va representar l'any 1934, en el qual hi hagué un gruix considerable de publicacions d'aquest grup d'autores. La perspectiva historicista provoca la percepció del decandiment que es va provocar en els dos anys següents, 1935 i 1936, tot i que la justificació aportada —la crisi social i política posterior a les revoltes del 1934— no acaba d'aclarir els motius autèntics d'aquesta baixada productiva. Les variacions en períodes tan curts de temps com els que s'estudien poden deure's, senzillament, a factors com l'atzar o les situacions personals de les escriptores. No obstant això, és ben cert que l'ambient prebèl·lic del 1936 no va beneficiar en absolut la trajectòria personal dels nostres intel·lectuals i escriptors.

Diversos són els aspectes sobre el context social i polític de les autores que, amb aquesta publicació, queden perfectament delimitats per l'estudi historiogràfic de la nostra literatura. Així, observem com les escriptores estudiades pertanyen a un grup generacional que, tot i iniciar la seua participació activa en la literatura catalana en els anys previs de la Dictadura de Primo de Rivera, assoleixen al llarg de la II República la seua veu pròpia. Un grup marcat, sens dubte, per una ideologia de posicions polítiques esquerranes, manifestaren o no una voluntat de compromís públic. En totes aquestes dones, la rellevància simbòlica de Caterina Albert era força evident, una escriptora que els precedia i que es mantenia en plena activitat intel·lectual. No obstant això, l'empremta ruralista de l'escriptora de l'Escala només pot destriar-se, com Real bé exemplifica en la primera part de l'estudi, en alguns relats concrets. D'igual manera, cal destacar la importància cabdal d'Edicions Proa, des de la col·lecció «Biblioteca A Tot Vent», dirigida per Joan Puig i Ferrer, per incorporar-ne la nòmina d'autores dins de la política concreta que mostrà envers la potenciació dels escriptors novells.

Fidel a la voluntat analítica de l'estudi, Neus Real va als orígens de la creació literària de les escriptores adduïdes. Així, hem de destacar l'apartat 2.2.1 en el qual burxa en els motius pels quals autores com Montoriol, Arquimbau o Murià es mostren interessades pel gènere novel·lístic en uns anys concrets dins de la tradició escapçada de la literatura catalana, hereva del rebuig noucentista, i dins d'una «xarxa femenina de tendència esquerrana que es va anar creant amb la seva intervenció directa» (p. 88).

Una interpretació una mica curiosa però que no deixa de fer-nos entendre el sentit voluntari i meditat de l'opció d'aquestes dones per un gènere literari que havia estat bandejat en les dècades anteriors. Al seu torn, esdevé de força interès la incorporació d'obres o de textos precedents de les literatures occidentals que poden haver estat punt de referència per a les nostres escriptores, com és el cas del títol de la novel·la de Carme Montoriol *Teresa o la vida amorosa d'una dona* (1932) respecte al conjunt de vuit cançons del compositor Robert Schumann *Frauenliebe und Leben* (1840) que té la seua base en una sèrie de poemes de l'autor d'origen francès Adelbert von Chamisso i que va ser traduït i adaptat al català per Joaquim Pena amb el títol de *Vida amorosa d'una dona*. Una peça que va ser força popular entre els intèrprets d'aleshores i que va ser tinguda en compte, sense cap mena de dubte, per la nostra escriptora. Al llarg de l'estudi, podem trobar d'altres apreciacions semblants que mostren la minuciositat amb què s'ha analitzat el context social i cultural del període literari.

Tot i que Neus Real no exposa unes conclusions finals —suposem que es deu al fet que aquest treball és, en definitiva, la segona part d'un estudi més ampli que ja contenia unes conclusions com calia—, trobem al llarg de la redacció algunes afirmacions que considerem rellevants destacar en l'acabament del nostre comentari. Així, *Les novel·listes dels anys trenta...* serveix per a comprendre com les novel·listes de preguerra i la seua obra van conformar una realitat literariocultural paral·lela al moviment de modernització de la cultura i de la literatura catalanes en aquell període. Van participar d'aquesta manera de la voluntat de dotar la cultura catalana d'un model apte de novel·la, tot cercant una simbiosi entre la tradició modernista hereitada i els nous corrents que circulaven pels altres països europeus. Un mèrit afegit al grup d'autores és, sens dubte, la reflexió entorn de la seua condició de dona. Una literaturització de la condició femenina que va aportar al mercat lector d'aleshores un canvi de concepció o de situació de la dona en el món intel·lectual d'aleshores. Tot i les múltiples mancances estilístiques o formatives d'un grup d'escriptores força joves, que la guerra interrompé la seua trajectòria literària i els impedí en la major part dels casos continuar-la, hem de ressaltar el valor *per se* de la seua narrativa. Aquest és el principal valor del treball de Neus Real, la consideració en el seu context, amb el contrapunt de l'anàlisi de la recepció concreta que tingueren, de les obres destriades. Una generació silenciada que comença a ser escoltada.

CARLES CORTÉS
Universitat d'Alacant

Judit FONTCUBERTA I FAMADAS (2005), *Molière a Catalunya*, Barcelona, «Textos i estudis de cultura catalana», Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Als anys setanta, Xavier Fàbregas començava el seu article sobre la fortuna de Molière a Catalunya dient: «un estudi de Molière a Catalunya està per fer».¹ Ara podem dir que ja ha estat fet. Judit Fontcuberta ha dut a terme una molt profitosa recerca que ens permet fixar la recepció del clàssic francès en el teatre català. La metodologia triada per l'autora s'emmarca en la tradició crítica de l'estètica de la recepció i, molt especialment, en l'anomenada escola de la manipulació, que té per exponents Itamar Even-Zohar, José Lambert o Theo Hermans entre d'altres. Aquesta orientació crítica resulta molt adequada en l'estudi de les traduccions, ja que considera que aquests textos serveixen a un propòsit determinat en la cultura receptora, i per tant, exerceixen una funció significativa en l'evolució i la història del sistema literari que rep la traducció. De fet, tota traducció suposa una manipulació del text original per a un propòsit determinat, cap traductor és lliure dels prejudicis que afecten la seva relació amb la tradició pròpia, la visió que en té i la manera com pensa incidir-hi.

En el cas que ens ocupa, és evident que entre les traduccions del mallorquí Lluís Foco (Palma, 1699-1767) i les d'Alfons Maseras (Sant Jaume dels Domenys, 1884-Tolosa de Llenguadoc, 1939) hi ha un veritable salt qualitatiu pel que fa a la manera d'entendre el propi sistema literari i pel que fa a la consideració en què es tenia la figura de Molière. Delimitar amb precisió aquestes diferències ha de ser l'objectiu de qualsevol estudi de recepció i en aquest sentit el treball de Judit Fontcuberta encerta a situar les coordenades de la recepció del dramaturg francès.

Els dos capítols dedicats a les primeres traduccions molieresques es veuen enriquit per les aportacions recents d'investigadors dels segles XVIII i XIX com Max Cahner, Joan Mas, Pep Vila o Josefina Salord entre d'altres, i ens permeten situar la funció que podia exercir el clàssic francès en el món literari del moment, molt especialment en territoris com la Catalunya del Nord o Menorca, que per les circumstàncies històriques conegudes tenien una major facilitat per estar en contacte amb la tradició dramàtica francesa. A la profusió de traduccions castellanes de les comèdies de Molière aparegudes des de la segona meitat del segle XVIII cal afegir-hi, doncs, les primeres versions

1. Xavier Fàbregas (1976). «Les traduccions catalanes de Molière», dins *El teatre o la vida*, Barcelona, Galba Edicions («Punts de referència», 2); pp. 85-88.

catalanes d'autors com Foco, Anton M. Cervera o Vicenç Albertí, aquestes darreres ja en els anys vint del segle XIX. I si en el cas del primer d'aquests traductors hi havia una clara intencionalitat fomentar l'aparició de dramaturgs que imitessin l'autor francès amb la voluntat d'una certa renovació de la dramaturgia local, d'altres com Antoni Bisañes, ja en ple segle XIX, pretenien únicament divertir el seu auditori donant-li una versió sovint força lliure de les comèdies de Molière, en les quals prioritzaven l'humor més directe i fins escatològic. Podríem dir que des del primer moment trobem una doble direcció en la recepció del dramaturg, la que qualificaríem de culta, i la popular. Aquestes dues orientacions marcaren, de fet, la recepció catalana del dramaturg francès, fins i tot en el període del primer terç del segle XX.

Probablement el traductor més interessant en aquest primer període és Vicenç Albertí (1786-1859). L'escriptor maonès es dedica a l'obra de Molière en les dues primeres etapes de la seva producció, la del 1815-1820, marcada pel monolingüisme català, i la del 1820-1835, en què escrivia en castellà les obres erudites però en català les de creació. De les peces que Albertí girà del francès ens en queden cinc que es conserven inèdites a la Biblioteca de Catalunya. L'adaptació que en féu passava per la catalanització de la majoria dels noms dels personatges i féu el mateix en les referències dels textos als gentilicis *francès* i *francesa*. Sabem que les seves versions foren posades en escena a Maó entre el 1821 i el 1828, i que una companyia dramàtica dirigida per Joan Riudavets escenificà algunes obres de Molière al català a finals de la dècada de 1830 i principis de la de 1840, que devien ser les versions d'Albertí.

El segon moment, i, sense dubte, el més important en la recepció de Molière, agafa els períodes del Modernisme i el Noucentisme, i té com a figura clau Adrià Gual, qui tan des de la plataforma del Teatre Íntim com posteriorment en la direcció de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic, es convertí en el veritable difusor de l'obra de Molière i de la seva importància en la regeneració de l'escena catalana. Gual veia en l'autor francès el model d'una comèdia que volia implantar en l'escena catalana, creia que una tradició de comèdia catalana havia de passar per la incorporació de la comèdia de caràcters molieresca. El seu viatge a París (1901-1902) li permeté conèixer els muntatges d'obres de clàssics francesos que s'oferien a la *Comédie Française* i allà s'inicià la seva devoció per l'obra del famós comediògraf, a qui considerà el «benemèrit obrer de la bellesa». La constatació del desconeixement que es tenia a Catalunya de la seva obra el portà a una veritable campanya de difusió en la qual alternaven les postes en escena amb les conferències. De fet, en la represa del Teatre Íntim del març de 1903

ja es presentà *El casament per força*, en traducció de Salvador Vilaregut. Tant aquesta versió com les publicades per la «Biblioteca Popular de L'Avenç» de Roca i Cupull eren criticades per la revista *Catalunya* per l'ús del que ells anomenaven «dialecte barceloní». Els retrets venien de part de Josep Carner, que considerava que la traducció havia de ser un element d'enriquiment del llenguatge literari i, per tant, calia que el text traduït no fos només un vehicle per donar a conèixer l'obra d'un autor, sinó que s'havia de convertir també en un model lingüístic al servei de la literatura receptora. Així, les seves versions del clàssic francès responien a un veritable projecte ideològic, d'educació de la sensibilitat col·lectiva. La necessitat d'afermar i difondre la llengua literària a través d'un programa de traduccions que la prestigiessin era compatible amb la utilització de la literatura en la configuració de la ideologia regeneracionista que impulsava el catalanisme burgès d'aquells anys.

El nombre de versions de Molière s'incrementà en aquests primers anys de segle, en què ja sorgí la iniciativa de traduir les obres completes de l'escriptor francès. Així, en una «Col·lecció Teatral Molière» havia d'aparèixer-hi una traducció d'*El malalt imaginari* a càrrec de Manuel de Montoliu el 1909, però el 1908 Joaquim Horta ja havia encetat una «Biblioteca Molière» amb una versió d'Alfons Maseras de *Tartuf o l'impostor*. Un segon volum aparegut el 1909 incloïa les versions de Pere Prat i Gaballí d'*Esganarel* i *L'amor metge*. Després d'aquestes traduccions, pensades més per a la lectura que per a la posta en escena, la iniciativa fracassà.

Però en la dècada de 1920 el clàssic francès fou àmpliament versionat, amb una clara tendència a adaptar-lo a les característiques de la cultura receptora, en graus diversos, des de l'adaptació sagarriana de *George Dandin* en *El senyor Pupurull*, força lliure, a la de Narcís Oller de *Le dépit amoureux*, *Renyines d'enamorats*. En aquest cas, les modificacions de l'argument venien donades en bona part pel fet de ser destinada a una col·lecció de teatre catòlic. En tots els casos, però, es manifesta una clara voluntat de vulgarització de l'obra del comediògraf en els àmbits més diversos, des del més popular al culte. La visita de companyies franceses com la de Firmin Gémier i l'avinentesa del tercer centenari del naixement de Molière (1922) contribuïren encara més a la seva difusió. Des de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic, Gual continuà la seva missió d'apostolat, a través de funcions gratuïtes al Teatre Romea precedides de conferències preparatòries a càrrec de Lluís Bertran i Pijoan, Pere Bohigas i Tarragó, Pere Coromines, Ventura Gassol, Alfons Maseras, Josep M. de Sagarra i Adrià Gual. La premsa es féu ressò de les activitats al voltant de l'any Molière a Catalunya i França, i en general no estalvià elogis a les iniciatives de Gual.

Els anys trenta vingueren marcats per algunes representacions tan especials com la de *Les Précieuses ridicules* presentada en francès el juny de 1930 a l'estudi Masriera per part de la companyia Belluguet, o la de *L'Amour médecin* amb la partitura inèdita de Lully, anunciada a les pàgines de *La Publicitat* el juliol de 1933 en un cicle de «Teatre de càmera». Aquell mateix any aparegué a l'editorial Barcino la traducció en vers de *L'escola dels marits* a càrrec de Joaquim Ruyra, que l'acompanyà d'un *Assaig crític sobre el teatre de Molière*. Tant la traducció com l'assaig foren elogiats per crítics com Maurici Serrahima o Domènec Guansé. Per altra banda, la comparació amb la versió que féu Sagarra era inevitable, tot i que la versió d'aquest darrer anava destinada a una col·lecció popular i, per tant, els plantejaments havien de ser diferents per força.

Aquells mateixos anys veieren també la fi del Teatre Íntim i la dimissió de Gual de l'antiga Escola Catalana d'Art Dramàtic, convertida en Institució del Teatre en temps de la Segona República, Molière perdia un dels seus principals valedors, però l'editorial Barcino tirava endavant el projecte de publicar les obres completes dels grans escriptors estrangers que ja es consideraven clàssics. En aquest marc aparegueren les *Obres de Molière* que es publicaren en vuit volums entre 1930 i 1936, i que comprenien la pràctica totalitat del seu teatre en traducció d'Alfons Maseras. Malgrat l'existència de moltes traduccions anteriors, la iniciativa de Barcino fou elogiada en general, ja que es considerava imprescindible tenir en català l'obra completa d'una figura de relleu com Molière. De fet, hi havia una àmplia unanimitat en valorar la traducció dels autors clàssics com a requisit bàsic en la construcció de la pròpia tradició literària, una idea que era la conseqüència lògica de considerar la cultura com el fonament d'un poble. En el programa de construcció nacional que el catalanisme havia bastit el principal motor provenia dels homes de lletres i de la seva capacitat per crear uns sistemes simbòlics que prenien la literatura com a fonament i, en última instància, la llengua en què aquesta literatura es vehiculava.

Maseras optà per traduir en prosa els textos molierescos i per cenyir-se escrupolosament a l'original. El seu model de llengua fou generalment elogiat, però malauradament les seves versions no varen poder pujar als escenaris, en part per culpa de l'esclat de la guerra. Ja en la postguerra, fou Joan Oliver qui es dedicà a girar Molière al català, com per exemple, *El misantrop*, que es publicà en versió de bibliòfil el 1951 i per la qual rebé el Premi Extraordinari del President de la República Francesa als Jocs Florals celebrats a Tolosa el 1952. A diferència de Maseras, Oliver optà pel vers i aprofità per retreure alguns errors de la traducció d'aquest autor en l'epíleg.

Sembla que el projecte d'Oliver era el de traduir Molière íntegrament comptant amb algun mecenes que el financés, però finalment no es va portar a terme i les seves aportacions a la traducció del clàssic francès es limitaren, a més del text esmentat, a *El Tartufi* a *Cucurell o el cornut imaginari*, que va refer com *El banyut imaginari*. Aymà publicà les tres versions el 1973, any en què s'esqueia el tercer centenari de la mort del dramaturg. Es tracta més de refoses que de traduccions fidels a la literalitat. El procés d'assimilació a la cultura receptora és força elevat en aquest cas, ja que, com comentava Joan Casas, l'autor adapta al seu context les característiques dels textos. De fet, com apunta Miquel Gibert, l'objectiu final era «la creació d'una llengua dramàtica moderna i eficaç» (p. 395). En el fons, Oliver es proposà el que ja havia somniat Adrià Gual, partir del famós comediògraf per conformar una comèdia catalana a l'alçada dels grans estàndards de la tradició europea.

També Sagarra optà per l'adaptació lliure a l'hora de versionar Molière en la dècada dels seixanta amb *El senyor Perramón*, que parteix de *L'Avare* però situa l'acció al segle XIX. En canvi, Bonaventura Vallespinosa volgué ajustar-se a l'original en la seva traducció del *Tartuf*, que s'estrenà a Sant Cugat el 1968. Tanmateix no pogué completar un volum de peces molieresques que s'havia de titular *Comèdies*. Les diferents adaptacions i versions del teatre de Molière de les darreres dècades (en què no falten les adreçades a un públic infantil) han estat força abundants i cal afegir-hi com a colofó les noves obres completes del dramaturg dirigides per Miquel Desclot, el primer volum de les quals aparegué el 2003.

En definitiva, la panoràmica que ens ofereix Judit Fontcuberta és axhaustiva i rigorosa, i es completa amb un estudi de les traduccions de Molière i la seva sort en escena que resulta força il·lustrativa. També és interessant el capítol dedicat a la visió de Molière que es configurà a Catalunya durant el primer terç del segle XX, que en bona part estava marcada per la idea que el comediògraf francès representava el geni nacional francès i era un exemple que havia de servir d'estímul a la dramaturgia catalana per adquirir un caràcter propi i alhora universalitzable. En aquest sentit, la incorporació de les grans figures del teatre a través de la traducció era considerada una prioritat per tal de consolidar no només la pròpia tradició dramàtica, sinó la literatura catalana en general.

Òbviament, les reflexions sobre l'obra de Molière a Catalunya són deutores dels debats que es produïen a França sobre el seu clàssic, des de les idees expressades per Sainte-Beuve als seus cèlebres *Lundis* (1850) i *Nouveaux Lundis* (1864, 1868), a les

referències sovintejades de Jules Lemaître a les seves sèries de les *Impressions de théâtre* (1888) o les d'Émile Faguet a la primera sèrie dels seus *Propos de théâtre* (1903) o la seva monografia *En lisant Molière* (1914) poc posterior a les de Guillaume Lafenestre (*Molière*, 1909) o la de Maurice Donnay (*Molière*, 1911). I encara, *Les luttes de Molière* (1925) de Gustave Michaut. Llegint el que diuen els crítics catalans no costa gaire adonar-se de quina d'aquestes fonts han begut, i això fa pensar en la necessitat d'un treball que vingui a complementar l'aportació de Judit Fontcuberta i que es fixi com a objectiu la recepció de la crítica literària sobre les grans figures de les lletres. Perquè és evident que qualsevol clàssic és rebut també a través de la valoració que en aquell moment se'n fa a la seva pròpia tradició literària.

Un altre qüestió pendent és la de la influència de l'obra de Molière en els dramaturgs catalans. Penso, sobretot, en Santiago Rusiñol, però també en Sagarra o Oliver. En el cas del primer dels autors esmentats, el deute amb l'imaginari molieresc és deliberat en més d'una ocasió. En conclusió, podem dir que ja tenim el gran estudi sobre la fortuna de Molière a casa nostra, però com sol passar en aquests casos, una bona recerca obre el camí a d'altres que la vinguin a completar.

RAMON BACARDIT